О. Б. ТКАЧЕНКО

ДО ІДЕОЛОГІЧНИХ ОСНОВ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІЇ І УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ [1]

Статтю присвячено ідеологічним основам української нації і української мови, які утворюються різними проявами української національної релігії, тобто національної традиції, утіленої в історії та культурі України. У зв'язку з цим розглядаються конкретні ідеологічні проблеми, важливі для подальшого існування України як держави.

Ключові слова: віри, українська національна релігія, українська мова, українська етнічна й політична нація, ідеологічні основи.

Слід розрізняти поняття «релігія» і «віра». Вір в Україні *кілька*, навіть в етнічних українців. Це різні християнські конфесії (православні, греко-католицька, римо-католицька, протестантські), РУН-Віра, модернізована національна віра («язичництво»), кришнаїзм і атеїзм, що з них останній також становить окрему віру, оскільки існування / неіснування Бога довести неможливо — у це можна тільки вірити. Релігія ж в українців має бути тільки *одна*, утім, як це фактично є в усіх існуючих загальновизнаних націй. Саме на цій релігійній основі може виникнути згода між українцями, які є різновірними, а потім на підставі цієї згоди складеться їхня єдність, потрібна для існування українців як нації. Оскільки українська етнічна нація являє собою стрижень української політичної нації, душі Української держави, куди мають увійти всі етноси України, проблема загальноукраїнської релігії, що має становити ідеологічну основу української нації й української мови, набирає першорядної ваги.

Виховання українців у дусі згаданої української релігії має починатися ще зі школи, якщо не з перших років свідомого життя, згідно з віковими можливостями і здатністю до сприйняття її основ.

Зважаючи на різновірність українців, українська школа повинна толерантно ставитися до вір учнів, забезпечуючи можливість вивчення ними (у школі чи поза школою) основ тієї віри, до якої вони належать, і не накидаючи жодної з них усупереч їхній конфесійній належності. Віра має бути пов'язана із засвоєнням основ етики як складової частини віри. Дітям з атеїстичним світоглядом має викладатися просто етика як предмет.

[1] Пропонована стаття постала з розширеного варіанта неопублікованого тексту «Школа і релігія», що становив відповідь на винесене в заголовок питання, поставлене авторові співробітниками Інституту українознавства.

© О. Б. ТКАЧЕНКО, 2010

Що ж стосується релігії, то, виходячи зі значення самого слова, запозиченого з латинської мови — religio, похідного від дієслова religare «пов'язувати з тим, що позаду (отже, у часі — з минулим)», вона позначає *національну традицію (історичну пам'ять)*, дорогоцінну як духовна спадщина предків, а тому гідну того, щоб стати *найвищими національними святощами*, обізнаним із якими має бути кожен українець, тобто громадянин України (незалежно від національності), але, звичайно, насамперед — українець як представник української етнічної нації. Складовою частиною цієї національної традиції має бути *культ предків* — пам'ять про *родину*, *рід*, *народ* (а точніше — *нарід*, тобто націю), насамперед у найвидатніших людях і в історії, утіленій у подіях, пов'язаних із певними часами і місцями. Сюди має увійти і знання національних звичаїв, а також національної культури в найвизначніших фольклорних і літературних творах (у тому числі в їхньому музичному втіленні, якщо воно існує). Тлумачення всієї цієї національної традиції, що становить суть того, що слід називати *національною релігією*, повинно бути абсолютно єдиним, позбавленим розбіжностей, щоб стати основою для згуртування нації, важливим атрибутом якої є українська мова як мова національна і мова міжетнічна державна. Зазначена єдність національної традиції, що виключає розбіжності в її тлумаченні, потрібна для того, щоб стати основою для згуртування нації, а не приводом для її розбрату [2].

У зв'язку з цим шкільний учитель поки що у вихованні знання й пошанування національних святощів (національної релігії) повинен спиратися на вже наявне, виходячи з вивчення історії України, української народної словесності (фольклору) та української літератури.

Проте надалі і учні шкіл, і люди, які ще не вчилися в новій українській школі з її пошануванням національної історичної пам'яті, мали б дістати все це зібраним разом. А це б передбачало укладення або створення трьох національних Книг [3].

Перша з цих Книг — «Кобзар» Тараса Шевченка, куди мають бути залучені всі безсумнівні твори його поетичної спадщини українською мовою. Треба було б остаточно зібрати якнайповніше ті його тексти, що повинні ввійти в цей канон [4], причому всі твори Шевченка, покладені на музику, мають у цім каноні бути відповідно музично відбиті.

---

[2] Проблема ідеологічних основ української нації і української мови набуває в наш час особливої гостроти у зв'язку із дедалі частішими спробами, що виходять з імперсько-російських кіл, усіляко протидіяти становленню України як держави, протиставляючи їй ідею «Малоросії» як невід'ємної складової частини державної території «триединого русского народа» (пор., зокрема, присвячену цьому працю: *Калашников М.*, *Бунтовский С.* Независимая Украина. Крах проекта.— М., 2008.— 414 с.).

[3] Слово «книга» свідомо подаємо в написанні з великої літери (Книга), оскільки йдеться не про пересічні книжки, а Книги, що мають посісти особливе традиційно-релігійне місце серед усього написаного і виданого досі українською мовою.

[4] Для тих, хто б цікавився особливо глибоко життям і творчістю поета, мають, звичайно, бути уприступлені абсолютно всі наявні варіанти творів Шевченка, твори, що викликають сумнів, як належні йому, а також усе написане Шевченком російською мовою. Проте оскільки йдеться про Шевченка як насамперед *великого українського поета*, до канонічного добору творів у «Кобзарі» мають увійти тільки твори українською мовою. Виходимо при цьому з досвіду двох суміжних великих слов'янських літератур — російської і польської. Як відомо, у Лермонтова і Тютчева, так само як і в Міцкевича, є окремі твори, писані французькою мовою. Проте їх, як правило, подають лише в повних збірках їхніх творів. До основного канону їх російських і відповідно польських творів вони не входять.

Друга Книга мала б складатися з усього найвидатнішого, етично й естетично найвартіснішого, що належить до української народної словесності й літератури з давньокиївської (тобто давньоукраїнської) [5] доби до наших днів. До цієї роботи, що полягатиме в доборі і підготуванні до оприлюднення текстів, мали б бути обов'язково, поряд з іншими фахівцями, залучені музикознавці й історики мови. Перші, музикознавці, були б конче потрібні для того, щоб тексти дум, пісень і віршів могли супроводжуватися (за наявності) їхніми мелодіями, як у нотнім відбитті, так і в звукозаписі [6]. Другі, історики мови, були б надзвичайно затребувані з огляду на те, що історичні тексти (наприклад, «Слово о полку Ігоревім») сучасний українець має читати не тільки в перекладі сучасною українською мовою, а й в оригіналі, максимально наближеному до української фонетики, що, безперечно, було цій пам'ятці властиве, але «приховане» умовністю тогочасної графіки. Тодішній, по суті, давньоукраїнський текст повинен бути переданий сучасним українським письмом (можливо, з ужиттям — і поясненням — деяких додаткових літер, наприклад, **ы, ъ й ь**). Це вимагало б глибокої й копіткої наукової роботи, щоб відповідну інтерпретацію було визнано досить переконливою з наукового погляду і водночас достатньо приступною для «рядових» читачів.

Третя Книга має становити популярний, у привабливій формі написаний коментар до перших двох Книг. Сюди мали б увійти стисло написана історія України разом із нарисом української культури в її історичному розвитку. Тут мало б бути пояснене те, що могло лишитися незрозумілим у двох попередніх Книгах, а в поясненнях (у разі доцільності цього) могли б бути використані як ілюстрації ті твори (тексти), що не ввійшли до перших двох Книг.

Перші дві Книги не треба писати, бо всі тексти, які туди увійдуть, уже написано або (в разі їхнього фольклорного походження) уже записано. Треба тільки їх дібрати, а для цього потрібні зусилля цілої групи найавторитетніших знавців мови, фольклору, літератури й музикознавців (у випадку, якщо йдеться про музичні (народнопісенні або літературно-пісенні) твори). Тільки вони всі разом можуть вибрати те, що ввійде до цих Книг.

---

[5] Нагадаємо, що слово *руський* у давнину, а в Західній Україні — ще в XX ст. було синонімом до поняття «український». Саме тому, а також на підставі явно українського характеру озвучення, причому в росіян старообрядців-безпопівців, давньоруських і церковнослов'янських текстів, отже, українського характеру літературної норми давньоруської мови, є всі підстави давньоруський період розглядати також як давньоукраїнський (стосовно цього див.: *Ткаченко О. Б.* Російська та церковнослов'янська мова (російської редакції) як джерело реконструкції найдавнішого періоду історії української мови // Мовознавство.— 1993.— № 3–4.— С. 5–13).

[6] Вороги українства і в царській Росії, і в СРСР, що був фактичним (тільки замаскованим) продовженням Російської імперії, прекрасно усвідомлювали потугу української пісні і її вагу в пробудженні української національної свідомості, і тому весь час докладали чимало зусиль, щоб її знищити або принаймні послабити її вплив на українців. Можна було б написати не одну розвідку на цю тему. Робилося це по-різному — від заборон виконання українських пісень, виконання тільки з іноземним (наприклад, французьким) перекладом українського тексту в царській Росії або шляхом обмеження пісенного репертуару в радянських період аж до знищення українських виконавців, композиторів і видатних музикознавців органами ЧК — ОГПУ — НКВД і їх агентами (знищення М. Леонтовича (1921 р.), кобзарів (1934 р.), Г. Хоткевича (1938 р.), Д. Ревуцького — 1941 р.). І саме тому, коли, нарешті, існує Українська держава, треба було б докласти всіх зусиль для відродження в повному обсязі української пісні як могутньої ідеологічної сили, якою аж ніяк не варто нехтувати, будуючи і зміцнюючи нашу державу.

Складніше створити третю Книгу, бо значну, якщо не переважну, її частину треба не укласти, а *написати* в цьому випадку найавторитетнішому як учений і найобдарованішому як письменник історикові [7].

Окремою проблемою в Книгах є «Кобзар» Тараса Шевченка. Шевченко має бути представленим в обох перших Книгах: у першій міститиметься якнайповніше увесь «Кобзар», у другій — найважливіші Шевченкові твори з «Кобзаря». Останнє покладає особливу відповідальність на укладачів.

І вже виходячи з Книг, слід би було подумати про національні дні, дні національної пам'яті українців, пов'язані з тими подіями, радісними і скорботними, які варто відзначати щороку.

Велику вагу для виховання нації в цілому могли б мати свята, подібні до пісенних свят латишів, литовців і естонців [8] або до національних фестивалів кельтських народів, де б змагалися між собою найкращі національні гурти з різних місцевостей України, які б у разі їхньої перемоги відзначалися престижними преміями. Це могли б бути свята національних пісень, танців, поезії, музики, змагань з національних видів спорту (національних ігор).

Такі свята, звичайно, повинен був би мати й кожен етнос України — як національні меншини, так і окремі народи (наприклад, кримські татари). Але насамперед важливим було б продумати і здійснити створення українських національних свят з тих міркувань, що українці є основним (титульним) етносом України, а також тому, що вони, на жаль, ще не склалися повністю в націю, а це заважає успішному будівництву Української держави. Скластися в націю українцям (у тім числі й як політичній нації) допомогло б знання й пошанування національних святощів і пам'ятні свята, пов'язані з ними.

Для того, щоб як учень школи, так і дорослий українець прийшов до розуміння поняття «народ (нарід, нація)», треба було б, щоб він якомога краще насамперед пізнав історію своєї родини, а далі й свого роду. Саме це допомогло б йому найконкретніше зрозуміти й значення найбільшої родини, української нації, куди як струмочки, річки і ріки в море вливаються всі українські родини й роди, де однаково почесне місце займуть і всі українці в політичному сенсі слова, тобто залежно не від їхньої національної належності, а від того, який внесок вони зробили в життя і розвиток Української держави. Треба кожному українцеві (у найширшому розумінні) змалку прищеплювати поняття честі своєї власної родини, роду і народу, і, звичайно, не чванькуватістю, не безпідставною пихою, а добрими й благородними вчинками, якими можна і слід пишатися. Тут, звичайно, є чого повчитися в китайців і японців. Чому японцеві безчестя страшніше від смерті? Через те, що людині, яка вкрила себе безчестям, загрожує викреслення зі

[7] Для тих, хто не розумітиме потреби згаданих Книг для українців (адже, наприклад, їх не мають і без них обходяться росіяни), пояснимо, що доконечність їх для українців випливає з того, що українці (на відміну від росіян) ще не сформувалися в націю і до того ж їм у цю націю заважають сформуватися. Потребу в таких Книгах у критичні моменти відчували навіть цілком сформовані й сильні нації, наприклад поляки. Саме у зв'язку з цією потребою Адам Міцкевич написав свої відомі «Księgi narodu polskiego ł pielgrzymstwa polskiego» («Книги польської нації і польського пілігримства»), що відіграли велику роль як у формуванні польської національно-державницької думки, так і в створенні прихильного ставлення до поляків у Європі і в світі.

[8] Велике об'єднавче значення пісень, що згуртовують і об'єднують націю, зрозуміли ще давні китайці, у зв'язку з чим з'явилися два великі їхні збірники — найдавніший «Ші-цзін» («Книга пісень») (XI–VI ст. до н. е.) і пізніший «Юе-фу» («Музична палата») (II ст. до н. е. — VI ст. н. е.), зібраний спеціальною установою, Музичною палатою, мабуть, чи не найпершою у світі інституцією для збирання фольклорних творів.

списків роду, отже, повне *небуття*: її начебто ніколи й не було на світі. І навпаки, людина, що збереглася серед списків членів роду, увесь час згадується, її запрошують на всі родинні урочистості, її ім'я і життя весь час пам'ятають. Їй забезпечене вічне життя в пам'яті роду.

Релігія, подібна згаданій, могла б міцно об'єднати українців (незалежно від того, якої віри вони дотримуються). Згодом, оскільки була б сконсолідована українська етнічна нація, стрижень української нації політичної, куди входять усі етноси України, це б допомогло остаточно сконсолідуватися і цій останній.

Для того, щоб ця національна релігійна (понадвіровизнаннєва) система склалася, потрібні були б спільні зусилля представників усіх суспільних наук. Крім уже згаданих, сюди мали б увійти соціологи, етнологи, політологи, філософи, релігієзнавці, економісти [9]. Важливим було б,— тим більше, що в кінцевім підсумку, слід було б зважати, крім українців, на всі етноси України,— залучення до цієї роботи не лише українознавців, а й фахівців, пов'язаних з іншими етносами й мовами, думка яких, особливо наприкінці цієї роботи, мала б свою цінність і вагу.

Створення згаданої релігійної системи не відокремило б Україну від світу, а, навпаки, з'єднало б її з ним, бо показало б її місце і призначення в ньому [10]. А щоб саме так сталося, було б бажано зважити на світовий досвід творення подібних ідеологічних систем, які є водночас основою державно-національної ідеології в різних державах світу. Робота, пов'язана зі створенням розглянутої державно-національної ідеології, дуже складна, але й важлива, і через це варто було б особливо з нею не зволікати, а розпочати її негайно.

Звичайно, тут можна було порушити тільки частину того, що пов'язане з українською державно-національною ідеологією, яка має бути розтиражована і продовжена і в сучасній літературі найрізноманітнішого характеру, і в музиці (зокрема, піснях), у тому числі наймодернішій, і в кіно- й телесеріалах як на історичні, так і на найсучасніші теми. Тут ішлося не стільки про вічно молоде, і вічно ростуче дерево національного життя, втілене в національній культурі, скільки про його коріння. Загально-бо відомо, що чим глибшим і міцнішим буде коріння, тим міцнішим і несхитнішим, здатним витримати будь-які бурі історії, буде дерево національного життя.

Для людей, що звикли вбачати в мові лише так звані словникові холодини, далекі від економіки, техніки, медицини, тобто галузей практичної діяльності людей, а з іншого боку, й віддалені від ідеології, звичайно, усе викладене видасться багато в чому незрозумілим. Проте хоч би з того, яке значення в найрозвиненіших країнах приділяється, з одного боку, національно-державній мові, а з другого,— відповідній ідеології, стане зрозумілим, що всі ці речі тісно пов'язані.

---

[9] Стосовно значення останніх треба пам'ятати, що міцну економіку може побудувати тільки нація, натхненна потужною національною ідеологією, що, зокрема, доводить досвід Японії. Недаремно саме тому японські економісти, які відвідали Україну в 1996 році, на запитання «Чого бракує українській економіці?» однозначно відповіли — «Націоналізму» (див.: *Бачинський Г.* Чи залишиться Україна українською? // Україна на межі тисячоліть.— К., 1998.— С. 177).

[10] При визначенні місця й призначення кожної нації в світі виходимо з поняття *місіонізму*, яке пов'язане з місією кожної нації. У своїй книжці «Українська мова і мовне життя світу» (К., 2004) автор цієї розвідки місію України в світі визначив так: «Україна — наріжний камінь Вільної Європи» (с. 53). Але, зрозуміла річ, цю місію, складну й відповідальну і водночас почесну, може виконати лише Україна, що являтиме собою справді сильну й впливову державу, а такою може стати і бути тільки Україна, міцно об'єднана спільною для всіх її регіонів метою й вірою в слушність свого шляху і здійсненність свого призначення.

З одного боку, престижною стає мова, що її вживають найосвіченіші й найзаможніші люди. Але, з другого боку, найуспішнішими є держави, об'єднані потужною державно-національною ідеологією, міцно пов'язаною з розвитком власної державно-національної мови.

Історичний досвід людства доводить, що найкраще утвердження й розвиток мови може забезпечити як її носій лише нація з ефективним сучасним розвитком своєї держави, свідома свого значення як для самої себе, так і для світу, нація, горда своїм минулим у його найвищих осягах, цілеспрямована і впевнена в своєму майбутньому.

Тільки подібна нація, якою б хотілося бачити українців, насамперед етнічних, здатна забезпечити існування і розвиток української мови. Але для того, щоб нею стати й бути, українці мають спертися на потужну ідеологію, яку ми звемо національною релігією, що могла б забезпечити єдність нації, її впевненість у своїх силах і, як наслідок, — здатність побудувати сильну державу, створити розвинену й оригінальну культуру в найширшому розумінні цього слова. Без подібної ідеології, або національної релігії, і українська нація, і українська мова скидатимуться на корабель без компаса і будь-яких інших орієнтирів, корабель «без керма і без вітрил», приречений на нескінченне блукання в пошуках свого шляху, а то й на неминучу катастрофу.

O. B. TKACHENKO

TOWARDS THE IDEOLOGICAL FOUNDATIONS OF THE UKRAINIAN NATION AND THE UKRAINIAN LANGUAGE

The article is devoted to the ideological foundations of the Ukrainian nation and the Ukrainian language which are formed by different manifestations of the Ukrainian national religion, that is of the national tradition incorporated in the history and the culture of Ukraine. There are considered concrete ideological problems, important for the subsequent existence and the development of Ukraine as a State.

K e y w o r d s: faiths, the Ukrainian national religion, the Ukrainian language, the Ukrainian ethnic and political nation, ideological foundations.